

УДК 343.14

Д. М. Кратко
здобувач ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

ОЦІНКА ДОКАЗІВ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ ВИСНОВКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВИЙ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Оцінка доказів за своїм змістом не може і не повинна розглядатися окремо від інших елементів процесу доказування, що дозволяє позиціонувати її як логічне продовження перевірки доказів і визначати як розумову діяльність особи, що веде провадження у кримінальній справі. У доктрині доказового права відсутня єдність думок щодо винятковості гносеологічної природи оцінного етапу кримінального процесуального доказування. Якщо переважна більшість вчених процесуалістів не заперечують того факту, що оцінка як вид розумової діяльності підпорядкована загальним закономірностям формальної логіки, то наявність у неї правового компонента визнається далеко не всіма фахівцями. Наприклад, С.В. Курильов вказує, що «як розумовий процес оцінка доказів не може регулюватися законом ні за змістом, ні за формою, і підпорядкування судової оцінки (мислення) законам логіки існувало б навіть у тому випадку, якби це не було встановлено правовими нормами» [1, с. 37]. Аксіологічну природу оцінного етапу доказування підтримує і Г.М. Резнік, за твердженням якого в якості цілей мисленнєвої логічної діяльності виступають встановлення допустимості, належності, достовірності та достатності доказів для визнання доведеними фактів у справі, що встановлюються [2, с. 77]. Вважається, що наведені судження не вільні від критики з двох причин. По-перше, вони характеризують оцінку доказів винятково як логічну операцію, яка здійснюється у свідомості суб'єкта доказування та не знаходить жодного зовнішнього вираження. При такому підході названий етап доказування втрачає зв'язок з іншими його елементами і не має жодної юридичної сили, що не відповідає спільній меті доказування. По-друге, за межами подібних міркувань залишається інша, особливо значуща сторона оцінки доказів - вчинення уповноваженою особою процесуальних дій, через які розумова діяльність знаходить зовнішнє відображення. До таких можуть бути віднесені, наприклад, повідомлення особі про підозру, складання підсумкового документа, яким завершується стадія досудового розслідування (обвинувального акта, відповідної постанови), підтримання державного обвинувачення у судовому розгляді, здійснення захисту, постановлення вироку. Саме вчинення передбачених законом процесуальних дій та прийняття рішень, як проміжних, так і підсум-

кових, вказують на взаємозв'язок оцінки доказів і обґрунтування висновків у кримінальному провадженні, через які «розумова діяльність об'єктивується і стає надбанням інших учасників процесу» [3, с. 49]. Таким чином, оцінка доказів являє собою діалектичну єдність гносеологічної і кримінальної процесуальної діяльності.

Відсутність уніфікованого підходу до питання про зміст розглянутого етапу доказування зумовлює той факт, що в спеціальній літературі немає єдності у тлумаченні відповідної дефініції. Прихильники відсутності у даного етапу доказування правового компонента визначають оцінку доказів як розумову діяльність, логічну операцію, що виражається в оціночних судженнях [4, с. 84]. Їх опоненти кажуть про неї як про правову, регламентовану законом діяльність, вкладаючи у відповідне поняття кілька смислових значень – «підсумковий вирішальний висновок» [5, с. 14] і «процес формування цих висновків» [6, с. 463]. Як уже було зазначено, ми погоджуємося з «компромісною позицією», суть якої полягає в єдності мисленнєвого і процесуально-правового компонентів оцінки доказів. У зв'язку з чим в її змісті виділяють внутрішню і зовнішню сторони [7, с. 13]. Перша полягає в тому, що в процесі оціночної діяльності учасники кримінального процесу проводять логічні операції з аналізу таких властивостей доказів як належність і допустимість. Зовнішня сторона оцінки доказів виражається в тому, що названі логічні операції проводяться у межах кримінальних процесуальних відносин, відповідно, оцінці підлягають лише ті фактичні дані, які отримані в установленому законом порядку. Крім того, як уже було зазначено, результати оцінки підлягають об'єктивному відображенню в процесуальних документах. У зв'язку з цим, вважаємо, що обґрунтування висновків у кримінальній справі може детермінуватися як невід'ємна частина оцінки доказів, що характеризує її зовнішню сторону, яка передує прийняттю певного процесуального рішення.

Все вищевикладене дозволяє стверджувати, що оцінка доказів являє собою розумову діяльність суб'єктів доказування, спрямовану на встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів, яка здійснюється у встановленій кримінальним процесуальним законом формі з подальшим викладенням її результатів у відповідних кримінальних процесуальних актах.

Якщо ґносеологічна сторона оцінки доказів підпорядковується загальними законами теорії пізнання, то правова її сторона знаходить формальне вираження в нормах Кримінального процесуального кодексу України. В основі правового регулювання всього процесу доказування лежить поняття оцінки доказів, закріплене у ст. 94 КПК України. З точки зору аналізу кримінальної процесуальної складової етапу оцінки доказів, є доцільним розглянути зміст даного поняття більш докладно.

Суб'єктами оцінки доказів законодавець вважає суд, слідчого суддю, прокурора, слідчого. Подібний підхід, на наш погляд, обумовлений тим, що обґрунтування висновків у кримінальному провадженні, а також прийняття процесуальних рішень входять до кола повноважень зазначених осіб. Проте навіть з цих позицій наведений перелік є не повним, оскільки в ньому відсутні керівник слідчого підрозділу і начальник оперативного підрозділу, які наділені правом, давати вказівки, що визначають хід розслідування, здійснюючи при цьому оцінку доказів, наявних у кримінальному провадженні.

Можливість оцінки доказів іншими суб'єктами доказування, які відстоюють в кримінальному процесі свій особистий або представляють інтерес іншої особи, законодавцем не передбачена. У спеціальній літературі подібний підхід піддається критиці [8, с. 108], яка аргументується загальними положеннями теорії доказів, які передбачають участь у доказуванні всіх суб'єктів, чий процесуальний статус передбачає право тим чи іншим способом представляти докази. На користь зазначеної позиції можна навести такі аргументи.

По-перше, змагальна форма сучасного кримінального процесу передбачає рівність сторін перед законом і судом (ст. 22 КПК України), що стосовно до доказування конкретизується шляхом надання підозрюваному, обвинуваченому, захиснику, а також потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві та їх представникам можливості брати участь в збиранні доказів або об'єктів, які згодом можуть бути визнані доказами (ст. 93 КПК України).

По-друге, відсутність у них законної можливості оцінювати докази виглядає не логічно в зв'язку з реалізацією зазначеними особами інших прав (наприклад, заявляти клопотання, оскаржити дії та рішення особи, що веде провадження у кримінальній справі, брати участь в судовому засіданні тощо), де неминуче здійснюється оцінка доказів, з метою аргументації своєї позиції. Так, заявляючи клопотання про допит свідків, провадження експертизи, надаючи слідчому або суду предмети і документи, підозрюваний і потерпілий виходять з оцінки вивчених ними доказів, як недостатніх для ухвалення законного і обґрунтованого рішення. Або ж, приносячи скарги з приводу порушень

процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, вони тим самим ставлять під сумнів допустимість доказів, отриманих в їх результаті [9, с. 82].

По-третє, відсутність у числі суб'єктів оцінки доказів потерпілого, який самостійно підтримує обвинувачення в судовому засіданні (у разі, коли прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення) шляхом: представлення доказів і участі у їх дослідженні; викладу суду своєї думки по суті обвинувачення, а також з інших питань, що виникають у процесі судового розгляду; реалізації права висловлювати суду пропозиції про застосування Кримінального Закону та призначенні обвинуваченому покарання тощо виглядає очевидними законодавчими прогалинами.

Ми поділяємо точку зору В.М. Бикова про необхідність суттєвого розширення законодавчого переліку суб'єктів оцінки доказів [10, с. 66-69], і пропонуємо викласти частину 1 статті 94 КПК України в такій редакції: «Учасники кримінального процесу оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на сукупності наявних у кримінальному провадженні доказів, керуючись при цьому виключно законом».

Основою оцінки доказів в теорії доказового права визнається внутрішнє переконання, яке розглядається в двох аспектах: як метод оцінки доказів і як її результат. При цьому слід зазначити, що подібний підхід поділяється не всіма вченими процесуалістами, частина з яких тлумачать його виключно як результат оціночної діяльності [11, с. 266]. Ми вважаємо, що внутрішнє переконання є, перш за все, методом оцінки доказів, який має універсальний характер, так як чітко регламентований законом у статусі принципового становища і є єдиним для всіх стадій кримінального процесу. Формування внутрішнього переконання здійснюється на основі приписів закону, зокрема про предмет доказування (ст. 91 КПК України), засобах доказування (ст. 84 КПК України), а також правилах оцінки доказів (ст. 94 КПК України). Прояв внутрішнього переконання всупереч зазначеним нормам і приписами, тягне за собою постановлення незаконного вироку. Цілком очевидно, що ігнорування об'єктивної складової методу внутрішнього переконання робить процес пізнання обставин кримінального провадження ірраціональним, а його подальший рух - незаконним і необґрунтованим. Разом із тим важливу роль у формуванні внутрішнього переконання відіграє і суб'єктивна складова, оскільки суб'єкт, що пізнає - це особистість зі своєю життєвою позицією, соціальною активністю, ставленням до права і законності. З урахуванням даної складової, законодавець наказує суб'єкту доказування оцінювати докази, керуючись законом.

Як уже було зазначено, внутрішнє переконання є не лише методом, але і результатом оцінки доказів. Із цих позицій воно не має можливості універсальності, оскільки залежить від того, на якій стадії кримінального процесу здійснюється відповідна діяльність. Це такий стан свідомості суб'єкта доказування, коли він вважає зібрані докази достатніми для прийняття того чи іншого процесуального рішення, впевнений у правильності свого висновку і, готовий до практичних дій у відповідності з отриманими знаннями. Впевненість у достовірності встановлення обставин провадження характерна не для всіх стадій кримінального процесу. Зокрема для початку досудового розслідування достатньо обґрунтоване припущення про наявність в діянні, про вчинення якого надійшла заява (повідомлення), ознак кримінального правопорушення. У той же час про попередню і остаточну оцінку можна говорити стосовно доказування на різних етапах провадження в межах однієї стадії процесу. Так, оперативний працівник, слідчий дають остаточну оцінку лише у підсумку досудового розслідування. У процесі досудового провадження, за відсутності всієї сукупності доказів, необхідних для складання обвинувального акту (відповідної постанови) зазначені посадові особи вдаються лише до попередньої оцінки доказів, яка зазвичай відображає ймовірне знання.

Ще однією складовою поняття оцінки доказів є положення ч. 2 ст. 94 КПК України, відповідно до якої юридична сила доказів вважається рівною. Жоден доказ не має наперед встановленої сили. Чинністю цього положення, законодавець формулює лише загальні правила оцінки доказів, в той час як значення кожного з них визначається суб'єктом доказування самостійно за своїм внутрішнім переконанням.

Література

1. Курильов С.В. Доказування і його місце в процесі судового пізнання. *Праці Іркутського державного університету ім. О.О. Жданова*. Іркутськ: Кн. Вид-во, 1955. Т. 13. С. 37-67.
2. Резнік Г.М. Внутрішнє переконання при оцінці доказів. М. Юридична література, 1977. 118 с.
3. Маслова М.В. сутність Кримінально-процесуального доказування в умовах змагального судочинства. *Сучасне право*. 2015. № 6. С. 48-50.
4. Костенко Р.В. Проблеми правових наслідків порушення правил допустимості доказів в кримінальному процесі. *Сучасне право*. 2014. № 8. С. 83-89.
5. Громов Н.А., Зайцева С.А. Оцінка доказів у кримінальному процесі. М. Пріор, 2002. 128 с.
6. Теорія доказів в Радянському кримінальному процесі. Відп. ред. Н.В. Жогін. М. Юридична література, 1973. 736 с.
7. Бозров В.М., Костовська Н.В. Оцінка доказів у кримінальному судочинстві. *Світовий суддя*. 2012. № 9. С. 9-18.
8. Орлов Ю.К. Проблеми теорії доказів у кримінальному процесі. М. Юрист, 2009. 175 с.
9. Шефер С.А. Докази і доказування у кримінальних справах: проблеми теорії і правового регулювання. М. Норма, 2008. 175 с.
10. Бигов В.М. Свобода оцінки доказів за Кримінально-процесуальним Кодексом України. *Право і політика*. 2004. № 9. С. 66-69.
11. Теорія доказів в Радянському кримінальному процесі. Відп. ред. Г.М. Міньковський, А.Р. Ратінов, В.Г. Танасевич, О.О. Ейсман 2-е вид., випр. і дод. М. Юридична література, 1973. 736 с.

Анотація

Кратко Д. М. Оцінка доказів та обґрунтування висновків у кримінальному провадженні: правовий та гносеологічний аспект. – Стаття.

У цій статті, на основі вивчення великого обсягу бібліографії, автор аналізує оцінку доказів, як один з етапів процесу доказування в межах провадження по кримінальній справі. Проведене дослідження дозволяє йому запропонувати авторське визначення оцінки доказів і зробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного Кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: доказ, процес доказування, суб'єкт доказування, оцінка доказів, кримінальний процес, доказове право.

Аннотация

Кратко Д. М. Оценка доказательств и обоснования выводов в уголовном производстве: правовой и гносеологический аспект. – Статья.

В этой статье на основе изучения большого объема библиографии автор анализирует оценку доказательств как один из этапов процесса доказывания в рамках производства по уголовному делу. Проведенное исследование позволяет ему предложить авторское определение оценки доказательств и сделать конкретные предложения по совершенствованию действующего Уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: доказательство, процесс доказывания, субъект доказывания, оценка доказательств, уголовный процесс, доказательственное право.

Summary

Briefly D. M. Assessment of evidence and substantiation of conclusions in criminal proceedings: legal and epistemological aspect. – Article.

In this article, based on the study of an extensive bibliography, the author analyzes the assessment of evidence as one of the stages of the evidentiary process in criminal proceedings. The study allows him to propose an author's definition of the evaluation of evidence and make concrete proposals to improve the current criminal procedure legislation.

Key words: proof, process of proof, subject of proof, evaluation of evidence, criminal process, evidentiary law.